

Inhoud van *Wandelingen door Nederland*

Overzicht van de verschillende drukken.

De eerste druk

Wandelingen door Nederland met pen en potlood verscheen eerst bij Kruseman en Tjeenk Willink te Haarlem, in de jaren dat de schrijver Doopsgezind predikant in Rotterdam was. Deze uitgave bestond uit 24 afleveringen, die gebonden werden in 7 delen met een paginaformaat van ca. 18 x 26 cm. De litho-pagina's, waarop meestal meerdere tekeningen zijn gecombineerd, zijn op steen getekend door P.A. Schipperus, apart gedrukt bij S. Lankhout & Co. te Den Haag en bijgebonden. In elk deel staat vooraan een opgave van de inhoud en van de plaatsing der platen. Het jaar van uitgave van de verschillende delen was als volgt:

- 1e deel 1875 met een Inleiding van 4 pagina's. In dit deel ontbreekt de 'Plaatsing der platen'.
- 2e deel 1876
- 3e deel 1878
- 4e deel 1879
- 5e deel 1880 met uitvoerig register op deel 1 t/m 5 en de naamlijst van intekenaren
- 6e deel 1882
- 7e deel 1884 met register op de delen 6 en 7. Beide registers samen bevatten bijna 6.000 trefwoorden.
- Atlas 1884 *Atlas behorende bij Wandelingen door Nederland met pen en potlood*. Deze 22 wandelkaartjes werden losbladig geleverd aan alle kopers van de eerste druk van 'Wandelingen door Nederland' en in de volgende drukken bijgebonden. Ze zijn onder toezicht van de auteur bewerkt en in kleuren gedrukt. De kaderlijst omvat ca. 18 x 25½ cm. Een lijst van deze kaartjes volgt aan het einde van dit hoofdstuk.
- 8e deel 1888 *Nieuwe wandelingen door Nederland met pen en potlood*. Dit deel hoort niet bij het oorspronkelijke plan. Omdat de uitvoering geheel gelijk is aan de eerder verschenen 7 delen is het als deel 8 van de eerste druk van 'Wandelingen' te beschouwen.

De tweede druk

Al tijdens de verschijningsperiode van de eerste druk werd, tussen 1882 en 1886, een tweede druk op kleiner formaat (ca. 13 x 19 cm) uitgebracht. Stonden in de eerste druk de wandelingen ongeveer op de volgorde waarin ze gemaakt zijn, in deze druk zijn ze naar provincie of regio samengevoegd. Dat had tot gevolg dat de tekst van de 7 delen van de eerste druk nu over 8 delen verdeeld werd. De wandelkaartjes zijn in deze druk in de verschillende delen opgenomen. Zowel de tekst en de litho's zijn fotomechanisch herdrukt door Joh. Enschedé & Zn. te Haarlem en dat laatste moet voor die tijd een uitzonderlijke prestatie geweest zijn. 'Nieuwe Wandelingen' was bij het uitkomen van deze herdruk nog niet verschenen.

De derde druk

Deze verscheen in 1887 en 1888 en is wat de eerste 8 delen betreft nagenoeg gelijk aan de tweede druk. Als de schrijver veranderingen of aanvullingen bekend zijn geworden, neemt hij die op in de 'Aanteekeningen' die op elke Wandeling volgen. Als supplement, en in feite als 9e deel van de derde druk, verschijnt nu ook de verkleinde uitgave van 'Nieuwe Wandelingen'.

Deze derde druk is de meest complete.

De vierde druk

Hierin werden alle wandelingen in de provincie Gelderland gebundeld. Ze bestaat uit twee delen zonder jaartal, maar met een voorwoord van de schrijver uit 1894. Daarin deelt de schrijver mee: 'Het jaar, waarin een wandeling is gedaan, staat altijd aan 't eind ervan opgegeven'. In de eerste druk ontbreekt die opgave; in de 2e/3e druk staat ze er meestal wel. Aan deze druk zijn is een wandeling naar Tongeren en Molecaten toegevoegd, met vier daarbij behorende pagina's met tekeningen. Die zijn niet meer op steen getekend, maar vanaf de tekening gerasterd.

Wandelgids door de schoonste streken van Nederland

Deze gids uit 1892 is vermeld in het hoofdstuk 'Andere wandelingen en geschiedenis'. Ze hoort niet tot de serie *Wandelingen door Nederland* en wordt hier slechts genoemd omdat ze er qua inhoud sterk mee verwant is.

Herdrukken in de 20e eeuw

1968 De Europese bibliotheek te Zaltbommel bracht in 1968 een complete herdruk uit. Hiervoor is de 4e druk van de twee delen Gelderland en verder de 2e/3e druk gebruikt. Daardoor waren verschuivingen nodig en werden er een paar wandelingen uit het supplement weggelaten. Zo kwam men op 8 delen uit, in plaats van op 9.

Verder zijn losse gedeelten of (combinaties van) wandelingen herdrukt, zoals:

- 1971 Wandelingen door Goeree en Overflakkee in grootvaders tijd, herdruk uit 3^e deel (Annotatie, 's Gravenhage)
- 1978a Wandelingen door Groningen en Drente, herdruk van twee wandelingen uit de 1e druk (Aktua, Groningen)
- 1978b Wandelingen door Friesland, herdruk van vier wandelingen uit de eerste druk (Foresta, Groningen)
- 1981 Wandelingen door Limburg, complete herdruk van het deel Limburg uit de 2e/3e druk (De Lijster, Maasbree)
- 1986 Twentse Wandelingen. Tochten langs steden en dorpen in 19de eeuw's Twente. Herdruk van 2 wandelingen uit dl. 1 en 2 van de eerste druk, met foto van de auteur en een inleiding van B. Olde Mengerink. (Matrijs, Utrecht)
- 1992 Door de beide Eemnessen naar Baarn en het huis Groeneveld (De Boer, Laren)

Soms zijn van herdrukken ook weer fotomechanische heruitgaven verschenen of zijn delen uit 'Wandelingen' in andere uitgaven opgenomen of besproken. Die zijn in de hier volgende lijst niet genoemd.

Lijst van wandelingen in de verschillende drukken

nr	(Verkorte) titel van de Wandeling	wand jaar	1e druk	2e/3e druk	4e druk	herdruk 1968	latere druk
	Inleiding		1-				
01	Beverwijk Assumburg Marquette	1874	1- 1	NH-132		NH-132	
02	Het dorp Voorst en omstreken	1874	1- 33	Ge-232	Ge2-293	Ge2-293	
03	Woerden Montfoort IJsselstein	1874	1- 65	Ut- 1		Ut- 1	
04	Van Heerenveen naar Olterterp	1874	1-115	FG- 1		FGO- 1	1978b
05	Dragten en omstreken	1874	1-137	FG- 23		FGO- 23	1978b
08	Heilo de Egmondse Bergen	1875	1-165	NH-164		NH-164	
09	Een bezoek aan Gouda	1875	1-241	ZH- 1		ZH- 1	
06	In den omtrek van Amersfoort	1874	1-317	Ut-144		Ut-144	
07	Diepenheim	1874	1-345	GO-302		FGO-302	1986
	Verbeteringen en bijvoegsels		1-376				
10	Twenthe	1875	2- 1	GO-220		FGO-272	1986 1)
13	Bezoek Romaansche Dorpskerken Friesland	1876	2- 85	FG- 50		FGO- 50	1978b
11	In de Graafschap	1875	2-129	GO- 28	Ge2- 1	Ge2- 1	
14	In 't Overmaassche	1876	2-197	ZH- 75		ZH- 75	
12	Langs de Vecht	1875	2-233	Ut- 68		Ut- 68	
15	In en bij Valkenburg (Limburg)	1876	2-313	Li- 56		Li- 56	1981
	Verbeteringen en bijvoegsels		2-372				
17	Brederode Bloemendaal Overveen	1877	3- 1	NH-238		NH-238	
22	Over de bergen (in het Limburgsche)	1877?	3- 33	Li-113		Li-113	1981
16	Rijckholt Meersen	1876	3- 65	Li-152		Li-152	1981 2)
18	De Ruïne van het Huis ter Haer	1877	3- 89	Ut- 49		Ut- 49	
19	De nieuwe spoorwegwerken in Rotterdam	1877	3-109				3)
20	Een wandeling door Rotterdam	1877?	3-133				4)
23	Naar Overflakkee en Goeree	1878	3-265	ZH-111		ZH-111	1971
21	Overveen Bennebroek Heemstede	1877	3-325	NH-269		NH-269	
24	Het oude huis Brugstraat te Maastricht	1878	3-373	Li-260		Li-260	1981
	Verbeteringen en bijvoegsels		3-375				
25	De Amsterdamsche waterwegen naar zee	1878	4- 1	NH- 86		NH- 86	
26	Merkwaardige kastelen Helmond en Croy	1878	4- 49	ZB- 63		ZB- 63	
31	In en bij Roermond	1879	4- 81	Li- 25		Li- 25	1981
41	Omtrek Arnhem Mariëndaal Warnsborn etc	1879?	4-113	Ge- 1	Ge1- 1	Ge1- 1	
27	Baarn en Soestdijk	1878	4-133	NH- 53		NH- 53	
28	In het Gooi	1878	4-157	NH- 1		NH- 1	
29	De beide Eemnessen en huis Groeneveld	1878	4-212	NH- 77		NH- 77	1992
30	Een paar uitstapjes in Groningerland	1878?	4-221	FG-165		FGO-165	1978a
32	Naar Apeldoorn en het Loo	1879	4-281	Ge-140	Ge2- 89	Ge2- 89	
33	De Kanneburg bij Vaassen	1879	4-353	Ge-209	Ge2-158	Ge2-158	
34	Het kasteel van Kessel in Limburg	1879	5- 1	Li- 1		Li- 1	1981
35	Het kasteel oud-Wassenaar	1879	5- 25	ZH-205		ZH-205	
42	Een paar wandelingen in Drenthe	1879?	5- 37	FG-223		FGO-223	1978a
36	Op Walcheren	1879	5- 87	ZB- 1		ZB- 1	
37	Bij Wageningen en Rhenen	1879	5-151	Ge- 20	Ge1-147	Ge1-147	
38	Breda en omstreken	1879	5-191	ZB-136		ZB-136	
39	In de Gelderschen Achterhoek	1879	5-247	GO- 92	Ge1-253	Ge1-253	
43	Het huis de Paauw	1880	5-307	ZH-216		ZH-216	
40	De Doorwerth	1879	5-333	Ge- 58	Ge1-185	Ge1-185	
	Register		5-355				
	Naamlijst van intekenaren		5-411				
44	Limburgsche landschappen	1880	6- 1	Li-166		Li-166	1981
47	Van Utrecht naar Doorn	1881	6- 97	Ut-171		Ut-171	
45	Te Vught en naar Boxtel	1880-	1881 6-157	ZB- 94		ZB- 94	
48	In Nijmegen's omstreken	1881	6-181	Ge-263	Ge1-204	Ge1-204	
49	Bij Leiden	1881	6-233	ZH-241		ZH-241	
51	Van Wijhe naar Diepenveen	1882	6-289	GO-332		FGO-332	
50	Eenige togtjes door Friesland	1881	6-321	FG- 92		FGO- 92	1978b
	Verbeteringen en bijvoegsels		6-397				
52	Rozendaal Biljoen Middachten	1882	7- 1	Ge- 77	Ge1- 20	Ge1- 20	
57	De Langbroeksche Wetering	1883	7- 65	Ut-229		Ut-229	
53	In de Betuwe Twee oude graafschappen	1882	7-137	Ge-313			5)
46	Oisterwijk	1880	7-177	ZB-117		ZB-117	
54	Metray Bathmen	1882	7-197	GO- 1			5)
55	In den Geld. Achterhoek (Winterswijk)	1882	7-225	GO-151	Ge1-311	Ge1-311	
56	In den Geld. Achterhoek n.'s Heerenberg	1882	7-257	GO-182	Ge1-341	Ge1-341	
58	In het land van Voorne	1883	7-297	ZH-168		ZH-168	
59	Zwerftogten Brabant en Zeeuws Vl.	1883	7-335	ZB-190		ZB-190	
60	Langs de Maas van Hedel tot Woudrichem	1883	7-411	ZB-265		ZB-265	
	Een woord tot afscheid		7-464	ZB-317		ZB-317	
	Register		7-467				
	Inleiding		N- 1				
61	De Vuursche	1886	N- 3	Su- 1			
62	Barneveld	1886	N- 41	Su- 41	Ge2-277	Ge2-277	
63	Twello en omstreken	1886	N- 57	Su- 58	Ge2-323	Ge2-323	6)
64	Crailo Valkeveen	1886	N- 97	Su- 99			
65	Twee dagen op de Veluwe (eerste dag)	1886	N-121	Su-122	Ge2-180	Ge2-180	

66 Twee dagen op de Veluwe (tweede dag)	1886	N-149	Su-151	Ge2-207	Ge2-207
67 Bij Rijswijk en Voorburg	1887	N-181	Su-183		
68 Santpoort Velzen	1887	N-213	Su-217		
69 In den omtrek van Breda	1887	N-245	Su-247		
70 Nog eens in Graafschap (bij Vorden)	1887	N-281	Su-284	Ge2- 64	Ge2- 64
71 Tussen Arnhem en de Steeg	1887	N-307	Su-310	Ge1- 82	Ge1- 82
72 Laag-Soeren	1887	N-325	Su-328	Ge1- 99	Ge1- 99
73 Eerbeek Loenen	1887	N-345	Su-348	Ge1-118	Ge1-118
Een woord tot afscheid		N-375			
74 Tongeren en Molecaten	1893	niet	niet	Ge2-239	Ge2-239

- 1) In de druk van 1968 komen de pagina-nummers 241 t/m 290 twee keer voor.
- 2) De inhoud van deel 1 is vanaf de 2e druk gewijzigd; titel is 'Meerssen'.
- 3) Het jaartal komt voor op pag. 112.
- 4) Op pag. 185 wordt 1877 genoemd; een recensie komt voor Eigen Haard 1877.
- 5) Deze twee wandelingen zijn in de 4e druk weggelaten; zie het voorwoord.
- 6) Hierin is vanaf de 4e druk een stukje geschrapt; zie de aantekening op pag. 341.

Lijst van kaartjes in de verschillende drukken

Overzicht van de kaartjes; na de eerste druk zijn deze op de aangegeven plaatsen in de boeken opgenomen.

<u>nr</u>	<u>omschrijving</u>	<u>1e</u> <u>druk</u>	<u>2e/3e</u> <u>druk</u>	<u>4e</u> <u>druk</u>	<u>herdruk</u> <u>1968</u>	<u>schaal</u>
1	Kaart omstreken Beetsterzwaag-Oranjewoud	--	FG- 92		FGO- 92	1:100.000
2	Kaart van Gaasterland	--	FG-135		FGO-135	1:100.000
3	Kaart van Assen en Omstreken Paterwolde	--	FG-224		FGO-224	1:100.000
4	Kaart de omstreken van Wijhe-Diepenveen	--	GO-332		FGO-332	1:100.000
5	Kaart der omstreken van Diepenheim	--	GO-304		FGO-304	1:100.000
6	Kaart van Twenthe	--	GO-220		FGO-271	1:100.000
7	Kaart der omstreken van Apeldoorn	--	Ge-176		Ge2-124	1:100.000
8	Kaart omstreken Zutphen-Lochem-Ruurlo	--	GO- 28			1:100.000
9	Kaart omstreken Doetinchem-'s Heerenberg	--	GO- 92	Ge1-253	Ge1-253	1:100.000
10	Kaart van Arnhem-Dieren	--	Ge- 77	Ge1- 20	Ge1- 20	1:100.000
11	Kaart van Arnhem-Wageningen	--	Ge- 60	Ge1-188	Ge1-188	1:100.000
12	Kaart van Amersfoort en omstreken	--	Ut-153		Ut-153	1:100.000
13	Kaart van de omstreken van Nijmegen	--	Ge-263	Ge1-204	Ge1-204	1:100.000
14	Kaart van het Gooi	--	NH- 9		NH- 9	1:100.000
15	Kaart van Zeist Driebergen en Omstreken	--	Ut-184		Ut-184	1:100.000
16	Kaart van Haarlem en Omstreken	--	NH-238		NH-238	1:150.000
17	Kaart van Alkmaar en Omstreken	--	NH-164		NH-164	1:150.000
18	Kaartje van de omstreken Leiden-Hillegom	--	ZH-241		ZH-241	1:100.000
19	Kaart der omstreken van Heusden	--	ZB-265		ZB-265	1:100.000
20	Kaart der omstreken van Breda	--	ZB-136		ZB-136	1:100.000
21	Kaart van Roermond en omstreken	--	Li-166		Li-166	1:200.000
22	Kaart van Maastricht en omstreken	--	Li- 64		Li- 64	1:200.000